

Людмила Мхітар'ян, Тетяна Кресан
м. Київ, Україна

Особливості перекладу онімів англійською мовою в наукових статтях мистецтвознавчого напрямку

Abstract. *The paper draws attention to the issue of the translation of proper names. The purpose of this article is to find and define the reasonable methods of translating proper names found in articles on art theory and history. This article makes an attempt to systematize typical mistakes, which may cause a poor comprehension by an English-speaking reader, and suggests a strategy for their avoidance. The authors specified several groups of most frequently used proper names, which cause difficulties, such as anthroponyms, toponyms, biblionyms, chrononyms, artionyms, imageonyms. The article also provides recommended equivalents of translation for problematic cases.*

Key words: *proper names, academic texts, translation problems, onyms, anthroponyms, toponyms, biblionyms, chrononyms, artionyms*

Переклад фахових статей англійською мовою є невід'ємною частиною роботи науковця, мета якої – максимально точно донести до іншомовного читача основний зміст статті та ідеї автора. Під час перекладу мистецтвознавчих текстів особливого значення набуває підбір відповідних еквівалентів для власних назв. Особливо це стосується імажонімів – назв творів мистецтва та архітектури, і головним завданням при цьому є передача основної думки автора, яку він хотів втілити під час створення свого арт-об'єкту.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю адекватного перекладу власних назв у текстах мистецтвознавчих статей та анотацій англійською мовою, які будуть зрозумілі для іноземних читачів.

Метою нашої статті є пошук та визначення прийнятних способів перекладу онімної лексики, що зустрічається в статтях мистецтвознавчого спрямування. Матеріалом для дослідження було обрано наукові анотації англійською мовою в галузі мистецтвознавства у збірнику НАОМА «Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці».

Вивчення проблеми ономастики та різних її аспектів займалися такі науковці, як О. Карпенко, Г. Ткаченко, Г. Лукаш, Н. Гасюк та ін. Поряд з цим переклад англійських онімів вивчали дослідники А. Гудманян, Л. Мосієвич, В. Греков та ін. Різні аспекти проблеми класифікації та перекладу артіонімів розглядалися у працях О. Васильєвої. Переклад біблійних власних назв є предметом дослідження Л. Чорноватого. Проте недостатньо висвітленим у науковій літературі залишається питання перекладу онімів у спеціалізованих мистецтвознавчих наукових текстах.

Онім – це власна назва, що використовується для виділення об'єкту реальної дійсності і відокремлення його від інших подібних об'єктів. [1]. На сьогодні мовознавці та лінгвісти розробили детальну класифікацію онімів, що містить різні параметри та критерії. Переклад власних назв викликає особливі труднощі, оскільки перекладач має враховувати культурні та соціо-культурні особливості історії виникнення твору, ідейного задуму автора, а також загальномистецького контексту.

Перекладонімівзначно ускладнюється тим, що словник не завжди має відповідники, і як правило, необхідно розглядати кожний випадок окремо. О. Карпенко [2] пропонує категоризацію власних назв з огляду на потенціальний відгук у свідомості адресата. До першого кола онімичних фреймів належить сукупність власних назв, якими володіє конкретна людина, до другого – назви осіб та предметів, з якими людина особисто знайома. Третє коло – назви більш віддалених у часі та просторі осіб та предметів, які не набули такої символічної вагомості. Четверте коло охоплює всі власні назви, яких не знає дана людина.

Ця класифікація набуває особливого значення для розуміння нерівномірної значущості того чи іншого оніму для україномовного та англомовного читача. Так, Т. Шевченко і Леся Українка для української аудиторії будуть у другому (або навіть у першому) колі, а для англомовної – у третьому (якщо вони чули про них) або навіть у четвертому (якщо не чули). Орієнтація на сприйняття оніму читачем має бути визначальним критерієм при виборі коректного перекладу [2].

У ході дослідження було проаналізовано низку мистецтвознавчих статей та анотацій до них в рамках редакторського рецензування, що містили помилковий або неточний переклад онімної лексики, а також була зроблена спроба систематизації типових помилок і запропоновано стратегію їх уникнення. Також було проаналізовано англомовні тексти, в яких ці власні назви зустрічаються (на матеріалах енциклопедії «Британніка»). Було виділено *декілька груп онімів*, що найчастіше вживаються в мистецтвознавчих текстах та викликають труднощі:

1. антропоніми (імена людей);
2. топоніми (географічні назви);
3. бібліоніми (назви літературних творів);
4. хрононіми (власна назва історично істотного відрізка часу);
5. артіоніми (назви творів мистецтва, зокрема імажоніми, іконіми);
6. вторинні оніми (в тому числі конотоніми).

Розглянемо детально кожену групу.

Антропоніми (імена людей). При перекладі імені українського художника (що є онімним фреймом третього-четвертого кола для англомовного читача) зазвичай використовуються поточні правила транслітерації українського тексту латиницею. Найчастішими помилками є транслітерація *g* замість *h* та *i* замість *y*). Так, прізвище *Богатирьов* має перекладатися як *Bohatyriov* (а не *Vogatyrev*).

Якщо художник отримав визнання під іменем з іншою транслітерацією, доцільним вважається використання імені, під яким він відомий. Як варіант, можна додати його в дужках.

Так, український художник XVIII-XIX століть Дмитро Левицький зазначений в англомовних джерелах як *Dmitry Levitzky or Levitsky*, хоча сучасна транслітерація його імені – *Dmytro Levytskyi*. При перекладі неукраїнських імен транслітерація не використовується, правильний переклад може бути забезпечений тільки за допомогою пошуку еквіваленту в енциклопедичних виданнях. Наприклад: Людовік XIV – *Lui the 14th*, Александр Македонський – *Alexander the Great*.

Окрему категорію складають **біблійні та міфологічні імена**, що зазвичай використовуються як *вторинні імажоніми*. Як правило, вони однаковою мірою відомі англомовному й україномовному читачеві та перекладаються згідно з традицією, закріпленою в англійській мові. Наприклад: Єлена Прекрасна – *Helen of Troy*. Л. Черноватий пропонує варіанти системи транслітерації біблійних онімів з передбачуваними чергуваннями літер. Йосип – *Joseph*, Ephraim – *Ефрем* [3].

На **топоніми, що позначають назви міст** розповсюджуються ті ж правила. Українські топоніми транслітеруються таким чином: *Chernihiv (a ne Chernigiv)*, *Kolomyia* тощо, для інших мов вимагається пошук англійських еквівалентів, наприклад: *Pekin – Beijing*.

Бібліоніми (назви літературних творів) зустрічаються переважно в мистецтвознавчих статтях, присвячених ілюстрації літературних творів. Стратегія перекладу, як і в попередніх випадках, будується на розумінні того, до якого кола онімичних фреймів вони належать. Проте метод транслітерації буде виправданий тільки в тому випадку, коли назва є авторським неологізмом або антропонімом. В інших випадках використовуємо інші методи. Так, антиутопії українських авторів «Очамимря» О. Ірванця та «Ласкаво просимо в Щуроград» Ю. Винничука англійською перекладаються *Ochamymria* та *Welcome to Ratcity*.

Назви, що вже є перекладами, перекладаються оригінальним бібліонімом або перекладом, що вже закріпився в англійській мові, наприклад: Колгосп тварин – *Animal Farm*. У межах бібліонімічних фреймів розглядаються також міфологічні та біблійні наративи, про які мова піде нижче. Проте вони як правило використовуються як вторинні артіоніми (тобто артіоніми, що походять від інших онімів). Еквіваленти перекладу цих наративів представлені у таблицях 2 та 3.

Хрононіми (власна назва історично істотного відрізка часу). Слово *ancient*, яким нерідко автори статей помилково перекладають термін «античний», має значно ширшу семантику і означає «стародавній», у той час, як коректним еквівалентом має бути *Classical Ancient*. Термін *Classicism* не є еквівалентом «класицизму», якщо мова йде про мистецький рух XVIII століття: у цьому випадку більш точним буде переклад *Neoclassicism*. Отже, коректному перекладу цих хрононімів перешкоджають хибні друзі перекладача. Різновидом хрононімів є евентоніми, власні назви подій.

Наприклад: голодомор, St. Bartholomew's Night тощо. Більше хрононімів представлені в Таблиці 1.

Таблиця 1

Рекомендований переклад хрононімів

Український варіант	Рекомендований переклад
Льодовиковий період	Ice Age
Кам'яний вік	Stone Age
Стародавній	Ancient
Античний	Classical Ancient
Класицизм	Neoclassicism
Соцреалізм	Socialist Realism
Варфоломіївська ніч	St. Bartholomew's Night
Голодомор	Holodomor or Ukrainian Famine
Війна Червоної й Білої Троянди	Wars of the Roses

Артіоніми (назви творів мистецтва). О. Васильєва виділяє серед них назви творів мистецтва – імажоніми, ікон – іконіми тощо [4]. Переклад артіонімів є головним фокусом перекладача мистецтвознавчої статті, і в ідеальному випадку має обговорюватися безпосередньо з автором роботи, оскільки назва може містити приховані алюзії, розраховані на певну цільову аудиторію, але непомітні для перекладача. Робота, назва якої не містить свідомих авторських алюзій, може перекладатися методом калькування, з урахуванням граматичних відмінностей мов: «Рибацький ранок» – *Fisherman's Morning*, «Шоколадний будинок» – *Chocolate House*, «Жінка, що мовчить» – *The Silent Woman* або *The woman, who is silent*. Також потрібно враховувати сюжет картини, наприклад: «На межі» – *On the boundary* або *On the Edge* (ідеоматичний зміст).

Інтертекст, звісно недоступний англomовному читачеві, може бути перекладений методом локалізації або проігнорований. В останньому випадку (особливо при перекладі назв постмодерністського мистецтва, де роль інтертексту є вітальною) можна додати до статті коментар про зміст назви, що не підлягає повноцінному перекладу з урахуванням інтертексту. Назва картини «Вставайте, кайдани порвіте» є цитатою із поезії Шевченка, що потрібно враховувати. Проте жоден з англійських перекладів Т. Шевченка не є широко відомим, тому ймовірність зчитування інтертекстуального наповнення досить низька. З огляду на це переклад *Rise and Break Your Chains* вбачається єдино можливим.

Переклад артіонімів, що самі є перекладами, потребують пошуку вже існуючих еквівалентів, наприклад: «Пам'ятник битві народів» – *The Monument to the Battle of the Nations*, Собор Паризької Богоматері – *Notre-Dame de Paris*.

Артіонімами можуть ставати **вторинні оніми**, які М. Турчинський називає **артіфрагментонімами** (власні назви, згадані в творах мистецтва) [5].

У контексті мистецтвознавчого перекладу вторинні власні назви, що містять інші (первинні) оніми, стоять окремо. Такими, наприклад, є назви культових споруд або ікон, що часто виступають об'єктом розгляду мистецтвознавчих статей. Назви храмів та ікон можуть походити від назв біблійних нарративів (бібліонімів), антропонімів, хрононімів, хремотонімів тощо. Відсутність літеральних еквівалентів пояснюється, з одного боку, тим, що історично ці конфесії не взаємодіяли одна з одною, а з іншого – тим, що православні переклади були зроблені з грецької мови на церковнослов'янську, а католицькі та протестантські – з латини [6]. З цієї причини, більшість біблеїзмів української мови має церковнослов'янське походження, в той час як в англійській – латинське. Зазвичай ці власні назви мають сталі еквіваленти в англійській мові, але у багатьох випадках перекладачі вдаються до транскрипції чи транслітерації (при перекладі топонімів чи антропонімів) або калькування (при перекладі хрононімів та хремотонімів), що перешкоджає розумінню, а іноді і просто спотворює зміст назви. При перекладі таких назв необхідно розуміти, про яке явище йдеться, оскільки переклад назви може залежати від того чи є слово назвою біблійного нарративу чи християнського свята. Так, в українській мові назви свята та біблійного сюжету *Різдво* співпадають, тоді як в англійській це два різних слова: *Christmas – Nativity*. Використовується транспозиція – заміна елемента на адаптований для цільової аудиторії аналог [6]. Варіанти рекомендованого перекладу біблійних термінів наведені у Таблиці 2.

Таблиця 2

Рекомендований переклад біблійних нарративів та християнських свят

<i>Український варіант</i>	<i>Рекомендований переклад</i>
Буття	Genesis (not Being)
Вавилонська вежа	Tower of Babel
Десять заповідей	Ten Commandments
Кам'яні скрижалі	Stone tablets
Бог-отець	God the Father (not god-father)
Богородиця, Богоматір	Saint Mary; Virgin Mary (not godmother)
Свята Трійця	Holy Trinity (not Saint Trinity)
Святий дух	Holy Spirit
Поклоніння волхвів	The Adoration of the Magi or Adoration of the Kings or Visitation of the Wise Men
Різдво Христове	Nativity of Jesus (not Christmas)
Побиття немовлят	The Massacre of the Innocents
Тайна вечеря (таємна вечеря)	Last Supper (not Secret Supper)
Страсна (Велика, Свята) п'ятниця	Holy Friday, Great Friday, Great and Holy Friday, and Black Friday (not passionate)

Біблійні власні назви слід відрізнити від власних назв, що використовуються в міфологічних сюжетах. Вони також можуть мати свою специфіку перекладу, що відображено в таблиці 3.

Таблиця 3

Рекомендований переклад міфологічних сюжетів

<i>Український варіант</i>	<i>Рекомендований переклад</i>
Викрадення Європи	The Abduction of Europa The Rape of Europa (not Kidnapping)
Битва Титанів	Clash of the Titans (not Fight)
Сізіфова праця	Sisyphean labour
12 подвигів Геракла	The 12 Labors of Hercules
Викрадення Вогню	Theft of Fire
Парісів суд	Judgment of Paris (not court or trial)
Єлена Прекрасна	Helen of Troy

Назви творів мистецтва можуть включати **конотоніми** – оніми образної номінації, тобто імена, збагачені новим значенням [7]. Вони утворилися в результаті деонімізації власної назви і потім – повторної онімізації.

Венера – це назва твору, що може зображувати не тільки римську богиню кохання, а й персоніфіковану жіночність. Таке ж стереотипне загальноповживане забарвлення можуть мати назви: Мефістофель, Франкенштейн, Наполеон тощо. Для їх коректного перекладу необхідно звертатися до енциклопедичних видань.

Таким чином, нами було розглянуто основні види онімів, що зустрічаються у мистецтвознавчих текстах. Ми прийшли до висновку, що онімні фрейми можуть належати до різних кіл в українській та англійській мовах, і в цьому випадку українські назви, які є онімними фреймами третього-четвертого кола для англомовного читача, перекладаються за допомогою транслітерації (у випадку антропонімів, топонімів, деяких хрононімів та неологізмів в назві твору) або калькування, конкретизації, генералізації, експлікації або описового способу (якщо це назви творів). При перекладі назв творів треба обов'язково враховувати інтертекстуальне наповнення назви та стилістичні особливості.

При перекладі онімних фреймів першого-другого кола (знайомих англомовному читачеві) потрібно керуватися уже наявними еквівалентами, які потребують пошуку в енциклопедичних виданнях. Деякі еквіваленти, що викликають найбільші труднощі, надані в трьох таблицях з прикладами перекладу. *Перспективи* дослідження цієї проблеми вбачаємо у подальшому вивченні артіонімів біблійного та міфологічного походження, а також проблеми інтертекстуальності у цих власних назвах.

Література

1. Греков В. Роль ономастики в навчанні і вдосконаленні навичків перекладу // *Молодий вчений*. 2021. № 9 (61). С. 94–99. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9/22.pdf>
2. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Монографія. Одеса, 2006.326 с.
3. Черноватий Л. М.Переклад біблійних власних назв англійською й українською мовами (компаративний аспект). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2018. Вип. 88. С. 76-84. Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPG_2018_88_11
4. Vasilyeva, Olga. Denotative-nominative typology of English ideonyms. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2018. Вип. 12. С. 3-8.
5. Торчинський М. Структура, типологія та функціонування онімної лексики української мови. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. К, 2010. 502 с.
6. Людмила Мхітар'ян, Тетяна Кресан. Основні труднощі перекладу мистецтвознавчих статей англійською мовою. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика*: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. Г. Буданової, Г. Г. Єнчевої. Київ, 2023. С.15-19.
7. Лукаш Г. Актуальні питання української конотоніміки: монографія. Донецьк: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство “ПРОМІНЬ”», 2011.460 с.